

отырып шариғатты былайша анықтауға болады – қоғамдық қатынастарды қорғау мақсатында мәжбүрлеумен жүзеге асатын, мұсылмандық наным мен дүниетанымға сәйкес келетін, құран қағидаларына негізделген дін, әдет-ғұрып нормаларының жиынтығы деп түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сюкияйнен Л.Р. *Шариат и мусульманско-правовая культура*. – М.: Институт государства и права Российской Академии наук, 1997. – 48 с.
- 2 Калкаева Н.Б. *Шариғат бойынша қылмыс пен жаза*. – Алматы, 2017. - 164 б.
- 3 Калкаева Н.Б. Дінге қарсы қылмыстар үшін шариғат заңдары бойынша жауаптылық мәселелері //Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Юриспруденция» сериясы, №4 (50), 2017 ж. - 22-26 бб.
- 4 Исламдағы мазһабтар туралы түсінік / Құрастырған: Б. Байсопы. – Алматы: “Ғибрат”, 2007. – 60 б.
- 5 Эль-Зефири Х.М.Д. *Источники мусульманского права*. - М., 1976. – 118
- 6 Садагдар М.И. *Основные черты мусульманского права*. - М., 1963. - 318 с.
- 7 Массе Л. *Ислам*. – М., 1982. – 147 с.
- 8 Карасевич П.Л. *Мусульманское право и последняя государственная реформа в Турции*. - М., 1877. - 488 б.
- 9 Фан-ден-Берг Л.В.С. *Основные начала мусульманского права*. - СПб., 1882. – 221 б.
- 10 Сулейменова Х.С. *Собрание сочинений*. – Ташкент: Фан, 1967. – Т. 1. – 320 с.
- 11 Муллаев М.М. *Происхождение и реакционная сущность шариата*. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 203 б.
- 12 Саидов А. *Важнейший памятник шариата мусульманского Мира // Хидоя*. - Ташкент: Узбекистан, 1994. - Т. 1. – 322 с.
- 13 Өсерұлы Н. *Шариат*. – Алматы: Қайнар, 1996. – 352 б.

ҒТАХР: 10.71.01
ӘОЖ:340.1

10.51889/2959-6181.2023.74.4.002

Османова Г.Ж.¹, Кемелбек Д.Ж.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ ЖӨНІНДЕ

Аңдатпа

Тәуелсіздік жылдарында еліміздің әр түрлі салаларында елеулі өзгерістер болды. Соның ішінде мемлекеттің құқық қорғау органдары да жүйелі түрде нығайтылуда. Қазақстан Республикасының Конституциясында баянды етілгендей, мемлекеттің ең басты құндылықтары болып, адам құқықтары мен бостандықтары танылады және кепілдік беріледі. Осы міндеттерді орындау үшін мемлекет өз тарапынан мемлекеттік органдарға жүктейді. Бізбен қарастырылып отырған тақырып аясы осы адам құқықтары мен бостандықтарының қорғалуының негізі болып табылатын құқық қорғау органдарының еліміздегі даму тарихы мен қазіргі жағдайы туралы баяндауды мақсат етеді. Қазіргі кезде бұл органдардың қызметі заңмен егжей-тегжейлі және жан-жақты реттеледі және әртүрлі салаларда жан-жақты дайындалған мамандармен жүзеге асырылады.

Түйін сөздер: құқық қорғау органы, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдарының құрылуы, құқық қорғау органдарындағы қызмет.

Г.Ж. Османова¹, Д.Ж. Кемелбек¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

О ФОРМИРОВАНИИ И ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

За годы независимости произошли значительные изменения в разных сферах нашей страны. В том числе регулярно укрепляются правоохранительные органы государства. Конституцией Республики Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека, являющиеся главными ценностями государства. Выполнение этих задач государство со своей стороны возлагает на государственные органы. Сфера рассматриваемой нами темы направлена на то, чтобы рассказать об истории развития и современном состоянии правоохранительных органов в нашей стране, которые являются основой защиты этих прав и свобод человека. В настоящее время деятельность этих органов детально и всесторонне регулируется законом и осуществляется специалистами, всесторонне обученными в различных областях.

Ключевые слова: правоохранительный орган, правоохранительная деятельность, формирование правоохранительных органов, деятельность в правоохранительных органах.

G. Osmanova¹, D. Kemelbek¹

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University*

ON THE FORMATION AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Over the years of independence, significant changes have occurred in various areas of our country. This includes regularly strengthening the state's law enforcement agencies. The Constitution of the Republic of Kazakhstan recognizes and guarantees human rights and freedoms, which are the main values of the state. To carry out these tasks, the state, for its part, entrusts state bodies with responsibility. The scope of the topic we are considering is aimed at telling about the history of development and the current state of law enforcement agencies in our country, which are the basis for the protection of these human rights and freedoms. Currently, the activities of these bodies are regulated in detail and comprehensively by law and are carried out by specialists, comprehensively trained in various fields.

Keywords: law enforcement agency, law enforcement activities, formation of law enforcement agencies, activities in law enforcement agencies.

Кіріспе. Өзін құқықтық және ең жоғары құндылық ретінде адам және оның өмірін орнықтырған демократиялық мемлекетте, өзінің негізгі қызметін орындау үшін адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беретін процедуралар, механизмдер, институттар жүйесі болуы керек.

Жалпы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың мызғымастығын қамтамасыз ету мемлекет пайда болғаннан бері сонау Рим империясы кезінен қазіргі кезге дейін мемлекет механизмінде ерекше рөл атқарады. Кез келген дамыған мемлекеттерде адам құқықтарына қол сұғылмауына, мемлекетпен қорғалуына, бұзылған құқықтардың қалпына келтірілуіне заңнамалық тұрғыдан кепілдік берілген. 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясында баян етілгендей, заң алдында жұрттың бәрі тең және де заң арқылы алаңбай, бірдей тең қорғалуға құқылы [1]. Барлық адам осы Декларацияның ережелерін бұзатын кемсітуден және кемсітуге арандатушылықтың барлық

түрінен тең қорғалуға құқылы. Әлемдік қауымдастықтың мүшесі Қазақстан Республикасының Ата заңында мұндай кепілдіктерді баян еткен.

Қазақстан Республикасында мемлекеттің мақсаты мен мазмұны болып табылатын, адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі [2].

Белгіленген тапсырмаларды орындау барлық мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдарға жүктеледі. Сонымен қатар, негізінен мемлекеттік органдардың ішінде өзінің ерекшеліктері бар нақты белгіленген міндеттер мен қызметті атқаратын құқық қорғау қызметін жүзеге асыру үшін құрылғандары да бар. Бұл органдардың қызметі егжей-тегжейлі және жан-жақты заңмен реттеледі, сондай-ақ түрлі салалардан танымы бар, әр түрлі сала бойынша дайындалған маман-заң қызметкерлермен жүзеге асырылады. Осының барлығы осы органдардың адам құқықтарын қорғау бойынша қабылдап жатқан шараларының тиімділігін, негізділігін, заңдылығын және әділдігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім. Құқық қорғау органдарының пайда болуының тарихи тамыры тәуелсіз Қазақстан Республикасының қалыптасуы мен дамуының кезеңдерімен біріктіріледі.

Тәуелсіз Қазақстанның құқық қорғау жүйесінің дамуының бастапқы кезеңінде (1991-2001) құқықтық тәртіп пен әділеттілікті қамтамасыз ету, ұйымдық-құқықтық негіздерді жетілдіру үшін сол кездегі қабылданғандар шеңберіндегі мемлекеттік құқық қорғау органдарының қызметін жаңа жүйеге түбегейлі көшу жүзеге асырылды. Ол Қылмыстық кодекстің, Қылмыстық іс жүргізу Кодексінің, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» заңдардың негізінде басшылыққа алынды.

Еліміздің тарихында болған оқиғалар 1991 жылы жаңа мемлекетінің Қазақстан Республикасының құрылуына әкелді, бұл құқық қорғау саласындағы өзгерістерге түбегейлі әсер етті.

ҚР-ның құқық қорғау жүйесінің тарихи дамуы 1994 жылы Қазақстанның мемлекеттік құқықтық реформасын жүзеге асыру шеңберінде және 2002 жылғы Құқықтық саясат тұжырымдамасы аясында жүзеге асырылды [3].

Осы саладағы негізгі бағыттарды одан әрі айқындау мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы қабылданды [4].

Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес негізгі басымдықтар құқық қорғау органдарының қызметі – қылмыстылықпен күрес, заңдылық пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға берілді. Бұл мәселелерді шешу үшін құқық қорғау органдарын күшейту ғана емес, өз жұмысының нысандары мен әдістерін жетілдіреді, сонымен қатар кадрлардың тұрақтылығын қамтамасыз етеді, қызметкерлердің біліктілігі мен тәртібіне қойылатын талаптарды арттыру негізгі екені баса айтылады.

Мемлекет пен оның органдарының қызметі мемлекеттік және қоғамдық өмірдің көптеген салаларын қамтиды. Заңдық режимді қамтамасыз ету мақсатында мемлекетте құқық қорғау органдары құрылған.

Елімізде алғаш рет 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» ҚР Заңы «құқық қорғау органдары» тізбесін нақтылап бекітті.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының «Құқық қорғау қызметі» туралы 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған заңына сәйкес өз қызметін ҚР-ның заңнамалық актілері негізінде жүзеге асыратын құқық қорғау органдарына мыналар жатады: прокуратура органдары, ішкі істер, мемлекеттік өртке қарсы қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызметі [5].

Бұл мемлекеттік органдар құқық қорғау органы болып есептелуі үшін сәйкес келетін бірқатар белгілері бар. Қазақстан тәуелсіздік алған кезеңде құқық қорғау органдарын қайта құрылымдау, олардың функцияларын өзгерту, жаңаларын жасау және барларын қайта қарау сынды бірнеше рет өзгертілді.

Құқық қорғау органы дегеніміз – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын

қамтамасыз ететін, өз құзыретіне сәйкес қылмыстылыққа және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттің саясатын іске асыратын, заңдылықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті қолдау, құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, тергеу, қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін атқару жөнінде арнаулы өкілеттіктер берілген мемлекеттік орган [5].

Теорияда құқық қорғау органдарының кең тұжырымдамасы қолданылады, ал нормативтік актілерде бұл өте тар. Бұл ұстаным өте орынды, өйткені теорияда «құқық қорғау» атауының астындағы органдардың бәрін біріктіру мемлекет құрған барлық құқық қорғау қондырмаларын егжей-тегжейлі қарастыруды және зерттеуді, ал іс жүзінде-құқық қорғау органдарының нақты мақсаттары мен міндеттерін орындауды және жүзеге асыруды мақсат етеді. Кейбіреулер үшін құқық қорғау органдары тек қылмыспен тікелей күресетін органдар, ал басқалары үшін қылмыстар мен басқа да қол сұғушылықтарды жоятын органдар, ал басқалары үшін қоғамдық орындарда тәртіпті сақтайтындар, сот және т.б.

Экс-Президент 2014 жылғы 17 қаңтардағы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында Парламент палаталарының бірлескен отырысында сөйлеген сөзінде «Заң алдындағы теңдік, құқықтық мемлекеттің нақты негізіне айналуы тиіс. Сот жүйесі іс жүзінде ашық және қолжетімді болып, барлық дауларды қарапайым және жылдам шешуге тиіс. Біз бүкіл құқық қорғау жүйесінің жұмыс сапасын арттыруымыз керек. Үлкен беделге ие форма киген адамдар мінсіз мінез-құлқымен және жоғары кәсібилігімен ерекшеленуі керек», - деп нақты айтып өтті [6].

«Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру шаралары туралы» Қазақстан Республикасы экс-Президентінің 2014 жылғы 6 тамыздағы Жарлығымен Қазақстан Республикасы Экономикалық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес Агенттігі (қаржы полициясы) қысқартылып, оның сыбайлас жемқорлық қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу жөніндегі функцияларын және өкілеттіліктерін – жаңадан құрылған мемлекеттік қызмет және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Агенттікке - экономикалық және қаржылық қылмыстар мен құқық бұзушылықтар – Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетінің экономикалық тергеу қызметіне берілді.

Осыған байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің жедел-тергеу бөлімшелері құқық қорғау органы мәртебесіне ие болды. Жаңадан құрылған Агенттікке мемлекеттік қызмет саласында бірыңғай мемлекеттік саясатты жүзеге асыру, бағалау және мемлекеттік қызмет көрсету сапасын бақылау бойынша Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агентігінің функциялары мен өкілеттіктері берілді [7, 14 б.].

Қазақстан Республикасының экс-Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші саладағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» төңкеріс», Қазақстан халқына Жолдауында «азаматтардың конституциялық кепілдіктерді нығайту, құқық үстемдігін қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметін ізгілендіру жөніндегі жұмысты жалғастыру» тапсырылды. Мемлекеттік аппараттың тиімділігін арттыру және оңтайландыру мақсатында өткен жылы мемлекеттік басқару жүйесін айтарлықтай қайта құру жүргізілді.

Еліміздің құқық қорғау жүйесінің өзегі - прокуратура екені баса айтылады. Сондықтан оның негізгі қызметі ретінде әрі қарай прокуратура органдары қызметінің іс жүргізу негіздерін жетілдіру жөнінде прокуратураның қадағалау қызметінің тиімділігін арттыру қажеттілігіне назар аударылады. Қазіргі таңда Құқық қорғау органдарының ішінде ерекше Конституциялық мәртебеге ие, заңдылықтың сақталуына қадағалауды жүзеге асырушы прокуратура органынан бастау алады. Прокуратура органдарының құқықтық негізі Қазақстан Республикасының «Прокуратура» туралы 2022 жылғы 5 қарашада қабылданған Конституциялық Заңы. Осы заңнамаға сәйкес, Прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуын заңда белгіленген шекте және нысандарда жоғары қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады [8].

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің қалыпты дамуының маңызды шарттарының бірі болып танылады. Қауіпсіздік-қауіп пен зиян келтіру

қауіпінің болмауын білдіреді. Қауіпсіздік дегеніміз – адамның өмірлік маңызды мүдделері – оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам – оның материалдық және рухани құндылықтары; мемлекет-оның конституциялық құрылымы, басқару нысандары, егемендік және аумақтық тұтастық болып табылады.

Оларды орындамау, кейде құқық қорғау органдары қызметкерлерінің айқын әрекетсіздігі олардың қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі қызметі, қылмыстарды ашу және тергеу, қоғамның рухани-адамгершілік құндылықтарына айтарлықтай нұқсан келтіреді және сол арқылы олардың қызметіне және жалпы мемлекетке сенімсіздігі жөнінде атмосфераны қалыптастырады [9, 19 б.].

Құқық қорғау органдары жүйесінде орталық орындардың бірін мемлекет билігінің атқарушы тармағының бөлігі ретінде ішкі істер органдары алады және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қол сұғушылықтардың алдын алу және жолын кесу саласындағы ең көп жұмыс көлемін орындайды.

Полиция қызметіндегі заңдылықты нығайтуға ерекше қызығушылық танытқан императрица II Екатерина билігі тарихқа «танымдық абсолютизм» кезеңі ретінде енген, ол «ақылға қонымды заңдарды» қабылдау қажеттілігі туралы идеяларды қолданумен сипатталды. Бас полицияның бұйрығында ... «полиция нақты заңдылықтың күші бойынша емес, «әділдік ережелері» бойынша әрекет етуі керек» делінген. Полиция бастығы мен оның көмекшілері, деп атап өтілген бұл құжатта, ... «ар-ожданының тазалығына нұқсан келтіретін кез келген нәрседен аулақ болуы үшін, әрбір кемшіліктен арылу керек. Оларда: парасаттылық; тапсырманы орындауда жақсы ниет; қайырымдылық; қызметіне адалдық; ортақ игілікке деген құлшыныс; қызметке деген құлшыныс; адалдық пен жанқиярлық болуы керек» [10, 234 б.].

Қазіргі таңда еліміздің ішкі істер органдарының құқықтық негізін «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі заңы құрайды. Олар қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, мемлекет пен қоғамның мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қолсұғушылықтардың алдын алу және оларды болдырмау жөніндегі қызметті жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарының жүйесі:

Ішкі істер органдарының бірыңғай жүйесін полиция, қылмыстық-атқару жүйесі, әскери-тергеу органдары, Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы, азаматтық қорғау органдары құрайды. Полицияны криминалдық полиция, әкімшілік полициясы, тергеу, анықтау бөлімшелері және өзге де бөлімшелер құрайды. Криминалдық полиция ұйымдасқан қылмысқа, экстремизмге, есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелерден, жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады [11].

Мемлекеттік өртке қарсы қызмет халықты, объектілер мен аумақтарды өрттен қорғауды қамтамасыз ететін, сондай-ақ өрттің алдын алу және сөндіру бойынша іс-шараларды жүзеге асыратын ұйым болып табылады. Бұл қызмет қоғамдық қауіпсіздік саласында маңызды функцияларды орындайды.

Көптеген елдерде мемлекеттік өртке қарсы қызметтер бар және олардың құрылымы мен функциялары жергілікті жағдайлар мен заңды ережелерге байланысты өзгеруі мүмкін. Олар әдетте Төтенше жағдайлар министрлігіне бағынады.

Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін және Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асыруға бағытталған қолданыстағы Қазақстан Республикасының № 410 «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» Заңы 2015 жылы 18 қараша қабылданды [12].

Қазақстан Республикасында 2014 жылға дейін мемлекетіміздің қаржы кірістер мен шығыстарын қаржы полициясы жүзеге асырып келді. Қазақстан Республикасының қаржы полициясы 1994 жылы құрылған еді. 20 жыл өмір сүріп 2014 жылдың тамыз айында қаржы полициясы жойылып функциялары жаңадан құрылған Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агентігіне ауысты. Ал экономикалық және қаржы қылмыстары мәселелерін мемлекеттік кірістер Комитеті Қазақстан Республикасының қаржы Министрлігі қызметіне берілді.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығына сәйкес 2014 жылы 6 тамыз №883 қаулысына сәйкес «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» және 2014 жылы 14 тамыз Қазақстан Республикасының Үкіметі № 933 қаулысына сәйкес Экономикалық тергеу қызметі құрылды.

2011 жыл 6 қаңтарда қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» заңға сәйкес заңның 1 бабының 21 бөлігінде экономикалық тергеу қызметі – Қазақстан Республикасының заңдарында мемлекеттік кіріс органдарының жүргізуіне жатқызылған қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың алдын алуға, оларды анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге бағытталған қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыратын осы органдардың жедел-тергеу бөлімшелері [5]. Кедендік бақылау қызметі де мемлекеттік кірістер Комитетіне жүктелді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жыл 14 тамыз № 933 қаулысына сәйкес «Кедендік бақылау Комитеті қайта құру нәтижесінде мемлекеттік кірістер Комитетіне қосылғандығын хабарлады».

Құқықтық мемлекеттік институттардың дамуы биліктің адам құқықтары мен бостандықтарын тек мойындауын ғана емес, сонымен бірге оларды іске асыратын және қорғайтын шын мәнісінде әрекетті мемлекеттік механизмнің болуын қарастырады. Бұл мәселеде құқық қорғаушы құрылымдарға, оның ішінде ішкі істер органдарына ерекше орын беріледі. Құқық қорғау органдары көп жағдайларда қоғамымызда орын алып отырған жағымсыз жағдайлармен бірінші болып бетпе-бет келеді, олардың міндеті азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау болып табылады. Бұл мәселелерді теориялық талдаудан нақтылай іске асыруға көшетін уақыт жетті. Бірақ бұл осы қызметті жүйелі талдаусыз мүмкін емес [13, 25 б.].

Қорытынды. Байқағанымыз, еліміздегі құқық қорғау органдарының құрылуын төрт кезеңге бөліп қарастыруымызға болады. Бірінші кезең тәуелсіздік жылдарға дейінгі кезең; екіншісі тәуелсіздік жылдарының бастапқы кезеңі (1991-2001); үшіншісі 2001-2011 жылдарға дейінгі; төртіншісі 2011 жылдар қазіргі уақытқа дейін. Жоғарыда айтылып кеткендей, 2011 жылы мемлекеттік қызметтен бөлініп, құқық қорғау қызметі ретінде ұйымдастырылған, міндеті адам мен азаматтың, мемлекет пен қоғамның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін кез келген құқыққа қайшы қол сұғушылықтан қорғау болып табылатын қызметтің түрі пайда болды. Мұндай қызметті жүзеге асыратын органдар нақтыланды. Олардың қызметі аталған заңнаманың негізінде біркелкілендірілді.

Дегенмен, аталған органдарға тән функциялармен оларды іске асыру ерекшеліктері толыққанды ескерілді деуге әлі де болмас. Атап айтқанда, бізбен қылмыстылыққа әсер етудің тиімді құралы ретінде жазаның жекелеген аспектілерін қайта қарауға ұсынып отырған тәсіл, құқық қорғау органдары мен азаматтық қоғам алдында қылмысқа қарсы күресте көптеген міндеттерді шешуге ықпал етеді деп айтуға болады [14, 57 б.].

Заң шығарушы құқық қорғау қызметін ғана біркелкілендірілгенмен, ондай органдардың әрқайсысының ұйымдастырылуымен қызметін реттейтін жеке-жеке нормативтік құқықтық актілерді қабылдағаны әйгілі. Міне, осы нормативтік құқықтық актілер мен «Құқық қорғау қызметі туралы» заңның араларын әлі де сәйкестендіре түсу керек сияқты. Мысалы, Прокуратура туралы заңдағы прокурордың тәуелсіздігі мен оларға ешкімнің тиіспеушілік құқығы т.б. қатысты тұстары кездеседі.

Сондай-ақ, аталған заңға сүйенсек, құқық қорғауды тек онда көрсетілген органдар (прокуратура, ПО, мемлекеттік өртке қарсы қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызмет) жүзеге асырады. Алайда, бұл шолақ ұғымды қалыптастырады. Өйткені, өздеріне «құқық қорғау» міндеті жүктелген басқа да органдарға тоқталар болсақ, мысалы адвокатура қылмыстық процесте «қорғау» функциясымен байланысты. Нотариат тұлғалардың араларындағы азаматтық-құқықтық мәмілелерді растау арқылы, олардың құқықтарын қорғайды. Әділет органдарының міндеттерінде де осындай көріністі байқауға болады. Қылмыстық процестегі жаңа тұлға – медиатордың да функциясы одан алыс емес.

Құқық қорғау органдарының қалыптасуы мен құқықтық реттелуіне тарихи талдау жасау кезінде олардың қызмет еткен уақыты мен атауына қарамастан еліміздің кез келген мемлекеттік

құрылымы қызметтері оң нәтиже бергендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Олардың тәжірибесін одан әрі ұйымдастыру мен жетілдіру сөзсіз құнды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> 25.10.2023 (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.).
2. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда қабылданған.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
3. *Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі N 949 Жарлығы. (Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 17 маусымдағы № 102 Жарлығымен)* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000949> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
4. *Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: 2009 жылғы 24 тамызда бекітілген, N 858 //* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858>. 22.10.2023.
5. *Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2011 жылғы 6 қаңтардағы заңы.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>(Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
6. *Назарбаев Н.А. «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». 2014. // zakon.kz* (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
7. *Кемали Е.С. Судебные и правоохранительные органы. Учебное пособие. 2016. – 298 с.*
8. *Қазақстан Республикасының Прокуратура туралы 2022 жылғы 5 қарашадағы № 155-VII ҚРЗ.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000155> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
9. *Осокина Ю.Ю. Сущность и общая характеристика функций социального государства в конце XX-начале XXI века. «БИЗНЕС В ЗАКОНЕ» международный экономико-юридический журнал № 2, 2014 г.*
10. *Алексушин Г.В. История правоохранительных органов. — Самара: Издательство АНО «ИА ВВС» и АНО «Ретроспектива», 2005.-294 б.*
11. *Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуір.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000199> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
12. *Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қараша.* <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (Жүгінген күн: 25.11.2023 ж.)
13. *Бонабаев Е.Ч. Мемлекеттік институттардың жұмыс істеуін қамтамасыз ететін адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары. // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Юриспруденция» сериясы, №1(67), 2022– 19-26 беттер.*
14. *Акимжанов Т.К., Османова Г.Ж. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазалардың қылмыстық-құқықтық аспектілерін жетілдіру жолымен олардың орындалу тиімділігін арттыру жөнінде одан әрі іске асырылатын шаралар туралы. // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ХАБАРШЫСЫ, «Юриспруденция» сериясы, №2(68), 2022. – 51-58 беттер.*